

РЕСТАВРАЦІЯ МОНАРХІЇ ЯК ФАКТОРУ КОНСОЛІДАЦІЇ ТА СТАБІЛЬНОСТІ ІСПАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПЕРІОД ПОСТФРАНКІЗМУ (1975-1982 РР.)

Тисячолітня історія іспанської монархії сповнена вражаючими злетами та драматичними поразками. Лише впродовж останніх двох століть (XIX–XX) династія іспанських Бурбонів декілька разів втрачала корону. Востаннє це сталося в квітні 1931 р. Разом з тим іспанці завжди вбачали в інституті монархії єдину силу, яка здатна перебороти перманентну поляризацію суспільства, ідеологічний максималізм та конфлікти між центральною та регіональною владами.

Ф. Франко Баамонде, коли перед ним постала нагальна потреба інституювання режиму, зробив також вибір на користь монархії. Він вважав, що лібералізм та парламентаризм у якості політичного порядку та державної системи є згубними для його батьківщини і обґрунтував своє переконання екскурсами в її історичне минуле. Він зазначав, зокрема, що лише з часу коронації Альфонсо XIII до початку Другої республіки (1902-1931 рр.) Іспанія, зруйнована і знекровлена, мала 29 урядів за 28 років, пережила вбивство двох голів урядів, три замаху на короля, військові невдачі та проголошення диктатури, яка тривала сім років, детронізацію короля; республіка, що постала у квітні 1931 р., зосередила всі вади революції та анархізму всіх передніх епох.¹ Щоправда, іспанський каудильйо наголошував на тому, що нова, реставрована монархія має відрізнятись від тієї, що була до 14 квітня 1931 р.² Його ідеалом була монархія часів Фердинанда та Ізабелли, коли Іспанія була унітарною і авторитарною державою з притаманним їй традиційним плюралізмом.³

Схвалений референдумом 6 липня 1947 р. “Закон про спадкоємність” (14 млн. іспанців проголосували “за”, 722 тис. – “проти”) розв’язав цілу низку проблем: 1) припинив внутрішні чвари, що перманентно спалахували у франкістському політичному таборі довкола питань про форми державного ладу; 2) підтримав демократичне реноме франкізму на міжнародній арені; 3) інституював Іспанію у монархію; 4) обумовив момент та порядок переходу влади до представника королівської династії.⁴

Утвердження статусу королівства мало доленосне значення для Іспанії, оскільки монархізм став однією з провідних тенденцій у громадській думці та політичних орієнтаціях як франкістів, так і опозиційних сил, котрі вважали, що відновлення монархії буде тим політичним компромісом, який дозволить зберегти майбутнє Іспанії. Водночас закон “Про спадкоємність” дозволяв Франко призначити короля чи регента. В 1948 р. голова іспанської держави зупинив свій вибір на внукові Альфонсо XIII Хуані Карлосі, який у 17-річному віці переїхав до Іспанії. Каудильйо, особисто опікуючись вихованням та освітою спадкоємця, склав детальний план його занять. Принц отримав різнобічну як гуманітарну, так і військову освіту.⁵

Слід зауважити, що генералісимум не поспішав з правовим інституюванням свого режиму. Лише через 22 роки – у 1969 р. – він втілює у життя “Закон про спадкоємність”. На той час Хуан Карлос завершив освіту, заплановану каудильйо. Йому виповнилось 30 років. Згідно з законом – це вік спадкоємця. 14 травня 1962 р. він одружився з грецькою принцесою Софією. У королівського подружжя вже було троє дітей, в тому числі син Філіпе. Тобто син-спадкоємець.⁶

22 липня 1969 р. надзвичайна сесія кортесів з ініціативи каудильйо оголосила Хуана Карлоса офіційним наступником іспанського престолу. За його кандидатуру, до речі, єдину, було віддано 491 голос, проти – 19 і 9 тих, хто утримався.⁷

Таким чином, Франко інтегрував монархію і майбутнього короля у систему франкістської державності, розвиваючи останню, не змінюючи при цьому її сутності. Політичним підґрунтям спадкоємності влади ставала присяга вірності франкістським Основним законам, яку приніс Хуан Карлос.

Ставлення іспанського суспільства до інституювання монархії було доволі стриманим. Іспанців цікавила не стільки форма післяфранкістського правління, скільки характер майбутнього режиму, перспективи розв’язання нагальних соціально-економічних проблем. Тому не дивно, що після смерті Франко (20 листопада 1975 р.), новий глава держави Хуан Карлос опинився в

складній ситуації. Йому необхідно було, з одного боку, зберегти франкістські структури, з іншого, здійснити демократизацію суспільства.

22 листопад 1975 р. принц був проголошений королем Іспанії під ім'ям Хуана Карлоса I. Новий глава держави опинився перед вибором. Франкізм ще був достатньо міцним, спирався на могутній військово-репресивний апарат. У своєму першому виступі в кортесах в якості глави держави король заявив, що "в історії Іспанії починається новий етап": переходу до "вільного і цивілізованого суспільства". Він закликав іспанців подолати незгоди і досягти "ефективного порозуміння, заснованого на національному примиренні". В той же час Хуан Карлос I не нагадав жодним словом про громадянську війну, ні про переможців, ні про переможених, запевнив, що прагне бути "королем всіх іспанців".⁸

Багаточисельні групи демократичних сил дистанціювались від Хуана Карлоса I, не вірячи, що авторитарна монархія здатна трансформуватися в демократичну. Одверто ворожу позицію зайняли щодо інституту монархії комуністи та соціалісти.

Між тим план нового іспанського короля передбачав зміцнення позицій монархії через демократизацію суспільного життя та набуття нею поступової демократичної легітимності. При цьому король відмовився від ідеї "демократичного розриву" з франкізмом, до якої закликали ліві політичні сили, і який міг спровокувати соціальні катаклізми. За влучним висловом російського дослідника Хенкіна С.М., Іспанії необхідні були реформи, а не репресії, демократична еволюція, а не революція.⁹

Передовсім реформуванню підлягали провідні державні інститути – уряд, кортеси і Рада королівства, які очолювали ортодоксальні франкісти. У відповідності з франкістськими законами голова держави міг здійснювати свої повноваження лише за їхньою згодою. Король не міг розраховувати на беззастережну підтримку з їхнього боку. Першим було замінено голову кортесів і Ради королівства. Відповідно до франкістських законів ці інституції очолювала одна особа. Хуан Карлос I зумів в результаті складних переговорів отримати згоду від Ради королівства на призначення на посаду її голови своєї довіреної особи – професора права Фернандеса-Міранди. Наступним кадровим рішенням короля стала заміна кабінету міністрів та його керівника. Хуан Карлос I оголосив про відставку уряду Аріаса Наварро, переконаного франкіста, і призначив на цю посаду 44-річного маловідомого Адольфо Суареса. Це призначення стало одним з найуспішніших, оскільки багато в чому визначило подальшу політичну демократизацію Іспанії.¹⁰

Нейтралізуючи опір "бункера" – профранкістського блоку, який погоджувався лише на косметичні зміни франкістської державності, Фернандес-Міранда і Адольфо Суарес, маючи підтримку короля, зуміли в максимально короткий час демонтувати найбільш одіозні франкістські інститути і надати новій політичній системі відповідної легітимності. Вже у вересні 1976 р. А. Суарес ініціював пакет реформ, погоджений з урядовими та опозиційними силами. Даний пакет реформ навіть був названий восьмим Основним законом, таким чином підкреслювалася спадкоємність з франкізмом, за час існування якого було прийнято сім законів, які мали статус конституційних.¹¹

Найголовнішим в плані реформ був закон про політичну реформу. Закон проголошував суверенітет народу, поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, проголошувались широкі громадянські права; визнавався політичний плюралізм. Кортеси, які до того часу знаходились під повним контролем виконавчої влади, перетворювались в двопалатний (конгрес депутатів та сенат) парламент, що обирався на основі загального, прямого і таємного голосування.

Політична реформа, безсумнівно, була важливим кроком у царині демократизації по-іспанськи. Проте залишався невизначеним статус уряду та його підзвітність перед представницьким органом. Король успадкував від франкістського законодавства право на призначення голови уряду та спікера кортесів. До того ж конгрес депутатів та сенат наділялися однаковими правами при затвердженні законопроектів. Так само шоста частина сенаторів не обиралась, а призначалась особисто королем.¹²

Разом з тим реформовані кортеси, ефективні манери уряду, а найголовніше беззастережна підтримка короля були запорукою того, що франкістські кортеси затвердили 18 листопада 1976 р. закон про політичну реформу (425 депутатів висловились "за", 59 – "проти", 13 – утримались).

Так, за висловом англійського історика Р. Карра, іспанські кортеси здійснили "власне політичне харакірі".¹³ Референдум, який відбувся 15 грудня 1976 р., схвалив остаточно закон про політичну реформу. 77,4 відсотка іспанців прийшли до урн, 94,2 відсотка з них висловились "за" і лише 2,6 відсотка "проти".¹⁴

З прийняттям цього закону виконавча влада отримала легітимність своїх законів. За підтримки короля був прийнятий новий виборчий закон, легалізовані політичні партії (в тому числі комуністична), оголошена амністія політичним в'язням, попередньо визнані вимоги регіональних угруповань.¹⁵

Кульмінацією демократичних реформ на першому етапі іспанської демократизації стало призначення на 15 червня 1977 р. перших за останніх сорок років вільних парламентських виборів. Перемогу здобула урядова партія – СДЦ (Союз демократичного центру) – 34,4% голосів. Успіху досягли і опозиційні партії: ІСРП (Іспанська соціалістична робітничка партія) і КПІ (Комуністична партія Іспанії) – отримали відповідно 29,2% та 9,2% голосів. Четверте місце посіла коаліція правих партій "Народний альянс" (НА) – 8,3% голосів.¹⁶ 22 липня 1977 р. відбулося офіційне відкриття сесії демократично обраних кортесів.

Стратегія, обрана і здійснена королем, головою уряду (А. Суаресом), головою кортесів (Ф. Мірандою) та лідерами опозиції на має собі аналогів. Здійснюючи демократичні перетворення авторитарними методами, вони змогли нейтралізувати потенційно небезпечних лівих та правих радикальних опонентів. Своєрідність демократизації по-іспанськи полягала в тому, що статті франкістських Основних законів були використані для "легального" руйнування франкістської системи.

Таким чином, реформи, ініційовані іспанським монархом, принесли йому демократичну легітимність та підтримку широкого спектру прогресивних сил. Хуану Карлосу I не вистачало лише династичної легітимності, отримання якої залежало від батька – дона Хуана, графа Барселонського. 14 травня 1977 р. відбулася в резиденції іспанського короля Сарсуела церемонія офіційної відмови дона Хуана від своїх прав на престол. Він передав їх своєму синові. Так, поєднання в особі Хуана Карлоса I трьох типів легітимності – династичної, демократичної і колишньої, франкістської, стало символом того, що Іспанія знову набула національної ідентичності.¹⁷

Спрямованість короля на досягнення національного примирення стала підґрунтям остаточного подолання чвар іспанськими правими і лівими, їхнього переходу до тактики взаємних поступок. Свідченням нової політичної ситуації став "пакт Монклоа" – політична угода між урядом і всіма представленими у парламенті політичними партіями. Пакт, підписаний у жовтні 1977 р., передбачав взаємні зобов'язання і гарантії стосовно наступних питань: бюджетної та монетарної політики, соціального страхування, цін та зарплатні, зайнятості. Іспанська економіка, за пактом, базувалась на ринковому господарстві, "політиці прибутків", ліквідації диспропорцій шляхом прогресивного оподаткування. Пакт передбачав також право на політичні об'єднання, перегляд кримінального і військового кодексів, розробку ряду демократичних законопроектів щодо порядку проведення зборів та маніфестацій. Після схвалення в листопаді 1977 р. кортесами він набрав юридичної сили.¹⁸

Примирення та консенсус різних політичних сил Іспанії створили сприятливі умови для наступного кроку демократизації – розробки Конституції. Над проектом Основного закону країни працювала конституційна парламентська комісія, до складу якої входили троє представників від СДЦ і по одному від ІСРП, КПІ, НА та каталонських націоналістів. Прямим результатом стратегії консенсусу було те, що нова іспанська конституція віддзеркалила інтереси всього суспільства.¹⁹

Установчими кортесами нова Конституція була схвалена в листопаді 1978 р., а в грудні цього ж року всенародним референдумом більшістю голосів (87,7%). Іспанія проголошувалась за Конституцією 1978 р. соціально-правовою державою, парламентською монархією. Відтепер права корони регулювалися Конституцією і були дещо обмежені у порівнянні з минулими століттями. Король проголошувався "главою держави, символом єдності і стабільності"; він здійснював представництво Іспанії на міжнародній арені. Стаття 62 Конституції надавала іспанському монархові права: а) затверджувати закони; б) скликати і розпускати Генеральні Кортеси; в)

призначати вибори та референдуми на умовах, передбачених Конституцією; г) пропонувати кандидатуру на посаду голови уряду, а також призначати чи усувати його у відповідності з положеннями Конституції; д) здійснювати верховне командування збройними силами. Разом з тим король не був інтегрований в жодну з гілок влади. Конституція чітко закріпила виконавчу владу за урядом, а законодавчі функції – за кортесами.²⁰

Ставлення до монархії в іспанському суспільстві поступово еволюціонувало: від індиферентності до впевненості в необхідності і доцільності цієї інституції. Іспанський король підтвердив свою роль гаранта національної стабільності в лютому 1981 р., коли завдяки його рішучим діям було попереджено путч військових.²¹

Збулося передбачення відомого іспанського філософа і політолога К. Арангурена, який писав 1961 р.: “Після зникнення існуючого режиму монархія буде відновлена чи монархістами, чи нацією, яка не є занадто монархічною. Вони залишать королю два шляхи: чи задовольнити прагнення монархістів, чи сподівання решти нації. Якщо король не відмовиться від першого шляху, то монархія рано чи пізно буде приречена. Лише “немонархічна” монархія життєздатна”.²²

Таким чином, роль Хуана Карлоса I в процесі переходу Іспанії від авторитаризму до демократії необхідно визнати вирішальною. Йому вдалося провести країну по тернистому шляху демократизації, розширити горизонти та уяву про можливості сучасної монархії, яка здатна перетворитися у рушійну силу демократичних реформ та припинити спроби реставрації авторитаризму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Rodriguez Sabin Jose Manuel. La Dictadura franquista (1936-1975). Textos y documentos (далі - Textos y documentos). – Madrid, 1997. - P. 25-26; 2. Гарсія Хосе. Испания XX века. – М., 1967. – С. 239; Payne Stanley. El regimen de Franco. 1936- 1975. – Madrid, 1987, - P.184-185; 3. История франкизма в Западной Европе. - М., 1977. – С. 325; Payne Stanley. Вказана праця. – С. 190-191; 4. Payne Stanley. Вказана праця. - С. 385; Bennosar Bartolome. Franco. - Madrid, 1996. – P. 168; 5. Textos y documentos, P. 368; Пожарская С.П. Бурбоны в Испании // Новая и новейшая история - 1993. - №1. – С.166; 6. Bennosar Bartolome. Вказана праця. – С. 219; Payne Stanley. Вказана праця. – С. 562; 7. Fusi Juan Pablo. Franco. Spanien unter der Dictatur. 1936 – 1975. - Madrid, 1985. – P.184; 8. Медведенко А. Хуан Карлос I, король Испании, начинающий с нуля// Огонек. - 1997. – № 9.- С.16; 9. Хенкин С.М. Испания после диктатуры. - М., 1993. – С. 38-45; 10. Victoria Prego. Diccionario de la Transicion. - Barcelona, 1999. – P.87-88; J. Tusell, A. Soto. Historia de la Transicion. 1975-1986. - Madrid, 1996. – P. 144-145; 11. Textos y documentos, P. 41-115; 12. Див. Ley 1/1977 de 4 de enero para la reforma politica// Ramon Cotarelo. Transicion politica y consolidacion democrtatica. Espana (1975-1986). - Madrid, 1992. – P. 471; 13. Фадеев Д.А. Опыт политики переходного периода. Испания после Франко// Политические исследования. – 1991. - № 5, - С. 122; 14. Современная Испания. – М., 1983. – С. 29; Хенкин С.М. Ликвидация франкистской диктатуры в Испании// Вопросы истории. – 1983. - №4 – С. 54; Филиппов Б. От авторитаризма к демократии: испанский путь// История. Приложение к газете “Первое сентября”. – 1977. - №4, январь. – С.2; Jhon Hooper. The New Spaniards. Penguin Books, 1987. – P. 36; Powell Charles. Espana en democracia, 1975-2000. – Barcelona, 2001. – P. 175; 15. Фадеев Д.А. Вказана праця. – С. 124; 16. Jose K. Montero. Las elecciones legislativas// Ramon Cotarelo. Вказана праця. – С. 247; L.L. Nieto. Elecciones de la transicion// Там само. – С. 103; 17. Хенкин С.М. Вказана праця. – С. 60-64; 18. Los pactos de la Moncloa// Ramon Cotarelo. Вказана праця. – С. 473-494; Alvaro Soto. La transicion a la democracia. Espana. 1975-1982. – Madrid, 1998, - P. 56-58; Charles Powell. Вказана праця. – С. 203-209; Фадеев Д.А. Вказана праця. – С. 125; 19. Хенкин С.М. Вказана праця. – С. 65; 20. Испания. Конституция и законодательные акты. – М., 1982. – С. 29-38; 21. Victoria Prego. Вказана праця. – С. 118-119; Charles Powell. Вказана праця. – С. 292-298; 22. Пожарская С.П. Вказана праця. – С. 170.

О.А. Неприцкий

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ Й НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ (90-ті рр. ХХ ст.)

Кінець ХХ ст. став якісно новим етапом у розумінні суспільністю Великобританії свого місця у світі та Європі. З підписанням Маастрихтської угоди Європа почала новий відлік часу. Весь історичний досвід окремих країн залишився актуальним, але змінилось розуміння глобалізації світу.